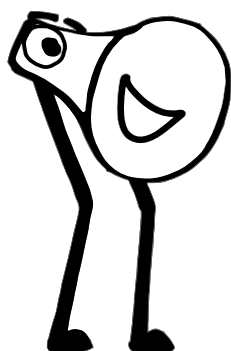

KAMPANIA SPOŁECZNA
DLA EDUKACJI

PROJEKT
**MUZYKA
RÓWNA
MATEMATYCE**

POPOJUTRZE

To jedyny inkubator w Polsce wybrany przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej do wspierania Innowacji Społecznych w obszarze „KSZTAŁCENIE”. Projekt w ramach kampanii społecznej Save the Music Fundacji MEAKULTURA został doceniony przez grono ekspertów i otrzymał dofinansowanie na opracowanie modelu innowacji składającego się z narzędzi, które pozwolą w sposób atrakcyjny włączyć zagadnienia muzyczne do nauczania innych przedmiotów w szkołach ponadpodstawowych oraz wyższych klasach szkoły podstawowej (w których na ogół nie ma muzyki w siatce godzin).

FUNDACJA MEAKULTURA

Tworzą ją ludzie z różnych środowisk, których łączy miłość do muzyki i chęć jej promowania na wielorakich płaszczyznach w jak najbardziej oryginalny, ale też profesjonalny sposób. Fundacja to ekspercki think thank, od 2012 roku wspierający polską kulturę i twórców.

SAVE THE MUSIC

To jeden z projektów fundacji. Ta kampania społeczna jest wielowątkowa, ale jej celem jest pokazywanie bezcennej roli i wpływu muzyki na życie człowieka..

EKSPERTKA

prof. UW dr hab. Iwona Lindstedt: muzykolożka i dyrektorka Instytutu Muzykologii Uniwersytetu Warszawskiego, specjalizuje się w muzyce XX i XXI wieku.

METODYK

Anna Równy: nauczyciel konsultant Mazowieckiego Samorządowego Centrum Doskonalenia Nauczycieli, edukatorka, trenerka, autorka materiałów dydaktycznych.

POMYSŁODAWCZYNI I KOORDYNATORKA PROJEKTU

Dr Marlena Wieczorek, managerka kultury, prezeska Fundacji MEAKULTURA i pomysłodawczyni jej projektów.

KOMPOZYTORZY-EMIGRANCI W EPOCE STALINIZMU. WIERNI SOBIE

Opracowanie: Anna Karpowicz, konsultacja metodyczna Anna Równy

Grupa wiekowa: Klasy 7-8 szkoły podstawowej

Przedmiot: Historia

Czas trwania: 45 min

Cele lekcji: Uczeń:

- definiuje i analizuje pojęcie cenzury oraz propagandy i odnosi je do świata własnych wartości;
- poznaje życie i twórczość kompozytorów-emigrantów Andrzeja Panufnika i Romana Palestra;
- ćwiczy umiejętność odnoszenia analizowanych wydarzeń historycznych do aktualnych zjawisk politycznych i społecznych na świecie;
- doskonali umiejętność pracy w grupie oraz kompetencje społeczne i emocjonalne;
- dostrzega w muzyce poważnej źródło wiedzy o historii i inspirację do refleksji o otaczającym go świecie.

Powiązanie z podstawą programową: Historia. Stalinizm w Polsce i jego skutki. Uczeń przedstawia przemiany ustrojowe, gospodarczo-społeczne i kulturowe w okresie stalinizmu.

Metody i formy pracy: Podczas lekcji nauczyciel wykorzystuje następujące metody i formy pracy z uczniem:

- pogadanka (mini wykład);
- burza mózgów;
- metoda dramowa;
- praca w grupach;
- praca indywidualna.

Środki dydaktyczne: Podczas lekcji nauczyciel wykorzystuje następujące środki dydaktyczne:

- tablica / tablica interaktywna;
- smartfony / tablety z dostępem do Internetu i głośnikiem;
- lektura (fragmenty wybranych tekstów źródłowych o kompozytorach);
- lektura audytywna (analityczne słuchanie muzyki);
- karty pracy.

Przygotowanie do lekcji:

Lekcja poprzedzona jest wysłuchaniem wybranych utworów muzycznych z **[KARTY PRACY NR 1 i 2]**.

PRZEBIEG LEKCJI

WPROWADZENIE:

Nauczyciel rozpoczyna lekcję od odwołania się do [KARTY PRACY NR 1 i 2]. Kieruje uwagę uczniów na aspekty związane z emigracją z powodów politycznych, do której uciekali się polscy artyści zarówno w czasie II wojny światowej (emigracja artystów o żydowskim pochodzeniu), jak i w czasach komunistycznych (w szczególności emigracja z powodu represji stalinowskich przed rokiem 1956, nagonki antysemitki 1968 roku i prześladowań stanu wojennego 1981-1983). Nauczyciel informuje, że po wysłuchaniu utworów przeprowadzi lekcję o konsekwencjach represji stalinowskich w Polsce w obszarze muzyki poważnej na przykładzie drogi twórczej dwóch kompozytorów-emigrantów: Andrzeja Panufnika i Romana Palestra.

Lekcja będzie przeprowadzona z wykorzystaniem bazy wiedzy stonasto.pl (<http://stonasto.pl> zakładka UTWORY: rok 1942: Andrzej Panufnik, *Uwertura Tragiczna* oraz rok 1952: Roman Palester, *IV Symfonia*). Można rozpocząć dyskusję od pytań: Jakie emocje wywołują w odbiorcy oba utwory? Czym się różnią? Czy w wysłuchanych utworach słychać „ciężar czasów”?

REALIZACJA TEMATU

1. Poznajemy podstawowe pojęcia z zakresu praktyki podporządkowania kultury i artystów autorytarnej władzy w czasach stalinizmu.

Nauczyciel omawia i tłumaczy dwa pojęcia: „cenzura” i „propaganda”, a także ich wykorzystanie w celu podporządkowania sztuki służbie systemowi komunistycznemu. Następnie dzieli klasę na dwie grupy: cenzorów i propagandystów (metoda dramowa). Grupy wchodzi w role, odpowiadając na pytania:

<p>Cenzorzy polityczni</p> <p>To urzędnicy państwowi, którzy kontrolują treści kultury i decydują o ich publikacji, zwracając uwagę na to, czy tworzone dzieła odpowiadają linii władzy (narracji, ideologii, religii).</p>	<p>Propagandyści</p> <p>Dziennikarze, dyspozycyjni liderzy opinii, którzy wspierają ograniczanie wolności słowa i artystycznej ekspresji.</p>
<p>Pytania do grupy:</p> <p>Jakie możecie zastosować konsekwencje wobec artysty, którego praca wydaje się Wam niebezpieczna dla panującej władzy?</p> <p>W jakich krajach dzisiaj pracujecie?</p> <p>Krótką ewaluacją: Jak czuliście się w swojej roli?</p>	<p>Pytania do grupy:</p> <p>W jaki sposób możecie zdyskredytować niewygodnego artystę, który nie chce wspierać autorytarnej władzy?</p> <p>Jakie narzędzia są Wam potrzebne, aby ludzie uwierzyli w Waszą opowieść?</p> <p>Gdzie we współczesnym świecie widzicie zastosowanie tego typu technik?</p> <p>Krótką ewaluacją: Jak czuliście się w swojej roli?</p>

Przykładowe odpowiedzi dla Cenzorów politycznych:

- pytanie 1: wycofanie dzieła z obiegu, wyrzucenie z pracy, kara więzienia, zmuszenie do emigracji);
- pytanie 2: Rosja, Białoruś, Turcja, Korea Północna.

Przykładowe odpowiedzi dla Propagandystów:

- pytanie 1: ujawnić niechlubne szczegóły z życia prywatnego, oskarżyć o zdradę swojego kraju, ośmieszyć wygląd;
- pytanie 2: dostępne łamy mediów rządowych, umiejętność podsycania negatywnych emocji, cięty język;
- pytanie 3: portale plotkarskie, social media.

Nauczyciel wyjaśnia cel przeprowadzenia ćwiczenia: poznamy dzisiaj dwóch kompozytorów muzyki poważnej – Andrzeja Panufnika i Romana Palestra, którzy doświadczyli opresji systemu stalinowskiego i wyemigrowali z Polski z powodów politycznych.

2. POZNAJEMY KOMPOZYTORÓW I ICH DZIEŁA

a) Andrzej Panufnik

Nauczyciel podaje podstawowe fakty z życia Andrzeja Panufnika: urodzony w Warszawie, jako niezwykle zdolny młody kompozytor studiował w Wiedniu i Paryżu. Wojnę przetrwał w Warszawie, choć w Powstaniu Warszawskim stracił wszystkie swoje partytury. Grał w duecie z Witoldem Lutosławskim, dając koncerty na dwa pianina w warszawskich kawiarniach w czasach okupacji.

Był wybitnym kompozytorem swoich czasów, laureatem wielu nagród, po wojnie dyrektorem wielkich instytucji muzycznych. Zdecydował się na emigrację w 1954 roku, nie mogąc znieść ograniczania swobody twórczej. Natychmiast po wyjeździe został wykreślony ze Związku Kompozytorów Polskich i obrzucony oszczerstwami. Jego muzyka była zakazana w Polsce przez 33 lata. Do Warszawy powrócił tylko raz, w 1990 roku, resztę życia spędził w Wielkiej Brytanii, odnosząc spektakularne sukcesy artystyczne, m.in. uzyskał honorowy tytuł szlachecki od angielskiej królowej.

Nauczyciel prezentuje ostatnie 2 minuty utworu Andrzeja Panufnika *Uwertura Tragiczna* (https://www.youtube.com/watch?v=RNszOyRn_Uk).

Burza mózgów:

Gdyby ta muzyka miała kolory – to jakie byłyby to kolory? Gdyby ta muzyka była człowiekiem – to jakie ten człowiek miałby cechy charakteru? Utwór ma tytuł *Uwertura Tragiczna* – czy słyszycie tragizm w tej muzyce i w czym się przejawia?

Prowadzący przytacza fragment tekstu źródłowego:

- Camilla Panufnik (żona kompozytora): *Wiedział, że ludzie są wobec niego bardzo krytyczni i nie rozumieją powodów, dla których wyjechał. Przez lata propaganda powtarzała, że opuścił kraj dla pieniędzy.*

PAP: Władze stalinowskie zamówiły u niego symfonię pokoju.

- Camilla Panufnik: *To był jeden z powodów, dla których opuścił Polskę. Nienawidził siebie za to, ale władze naciskały.*¹

---

¹ <https://dzieje.pl/kultura-i-sztuka/zona-wybitnego-kompozytora-andrzeja-panufnika-do-wyjazdu-zmusily-go-stalinowskie-wl>

Andrzej Panufnik, jak wielu Polaków, którzy przetrwali horror II Wojny Światowej, nie marzył o zagranicznej karierze, lecz pragnął „odbudować Polskę” na niwie kultury. Jednak powiększające się represje, terror stalinowski i wreszcie całkowite uniemożliwienie swobodnego komponowania poprzez oddanie sztuki, także sztuki muzycznej, na wyłączną służbę władzy, okazało się ciężarem nie do udźwignięcia. Szkalowany, wymazywany, wykreślony z programów koncertowych, nigdy nie odzyskał należnego mu miejsca w polskiej kulturze. Co typowe dla kompozytorów-emigrantów, do końca życia był żywo zainteresowany Polską i z inspiracji sprawami polskimi napisał wiele utworów.

b) Roman Palester

Nauczyciel krótko prezentuje sylwetkę twórcy: polski kompozytor pochodzenia żydowskiego, starannie wykształcony w Krakowie, Lwowie i Warszawie – studiował filozofię, teorię muzyki i kompozycję. Debiutował w 1930 roku i przed wojną uznawany był za najwybitniejszego kompozytora polskiego. Pasma jego sukcesów przerwała II Wojna Światowa. Mając korzenie żydowskie, znalazł się w stanie permanentnego zagrożenia, był także więziony na Pawiaku. Podobnie jak Andrzej Panufnik stracił wiele rękopisów w Powstaniu Warszawskim. W 1947 roku wyjechał do Paryża, z którym łączyło go wiele przedwojennych kontaktów. Zdecydował o emigracji w momencie uchwalenia socrealizmu jako jedyne dopuszczalnego języka artystycznej wypowiedzi w stalinowskiej Polsce. Po wyjeździe jego nazwisko zostało usunięte ze wszystkich publikacji, a partytury skonfiskowane. Palester odwiedził Polskę tylko raz w 1983 roku. Został skutecznie wymazany z kart polskiej kultury i mimo wysiłków na rzecz przywrócenia jego dzieł do życia, pozostaje szerzej nieznanym.

Nauczyciel wraz z uczniami słucha fragmentu (ok. 2 minut od 5:00 do ok. 7:00)
IV Symfonii Romana Palestra
<https://www.youtube.com/watch?v=mWeg0ZyxDQg>.

Burza mózgów:

Gdyby ta muzyka była zanotowana za pomocą kształtów – to jakie byłyby to kształty (kwadraty, trójkąty, koła, elipsy)? Gdyby ta muzyka miała stan skupienia – to czy byłaby płynna (ciecz), twarda (ciało stałe) czy lotna (gaz)?

Po dyskusji nauczyciel przytacza fragment tekstu źródłowego:

Beata Lewandowska (badaczka): ...nazywa (się) ich „emigrantami z wyboru”, bo istotnie sami podjęli decyzję o tym, że zwiążą swe twórcze życie z inną ojczyzną – ale jednak żaden z nich „z wyboru” nie chciał zrywać kontaktów z polskim życiem muzycznym.²

Komentarz nauczyciela: Przewrotność propagandy polegała między innymi na tym, aby ofiary represji, w tym artystów, przedstawiać jako ludzi goniących za karierą, pieniądzem, dyspozycyjnych wobec „wrogich sił” krajów kapitalistycznych. Z encyklopedii, słowników, katalogów wydawniczych i wszelkich innych publikacji znikają najdrobniejsze nawet wzmianki o Palestrze, wydane utwory idą na przemiał, zabronione zostaje wykonywanie muzyki Palestra w salach koncertowych i w audycjach radiowych. Kompozytor powoli znika też ze świadomości środowiska muzycznego.

PODSUMOWANIE

Cenzura i propaganda dzisiaj

Jeśli muzyka poważna tych kompozytorów wydaje się Wam trudna i ciężka w odbiorze, pamiętajcie, że potrafili także pisać piosenki dla szerokich kręgów odbiorców i bawić się muzyką. W dzisiejszych czasach nadal istnieją kraje, w których wolność artystycznej wypowiedzi jest ograniczana. Najbliższym przykładem może być współczesna Białoruś, gdzie wielu artystów staje przed alternatywą: więzienie lub ucieczka. W 2020 roku wybitna twórczyni i menadżerka kultury Maria Kalesnikawa po aresztowaniu i odrzuceniu „oferty” wyjazdu z kraju, została skazana na 10 lat kolonii karnej, w której aktualnie przebywa.

Uzupełnieniem scenariusza jest video wykład Anny Karpowicz „Kompozytorzy, stalinizm i emigracja”.

---

² <http://meakultura.pl/arttykul/zbyt-dlugo-traktowano-tworczosc-i-dzialalnosc-polskich-kompozytorow-tworzacych-w-xx-wieku-pozza-granicami-kraju-jako-historie-niejako-odrebna-od-tej-krajowej-wywiad-z-beata-boleslavska-lewandowska-1885>

KOMPOZYTORZY-EMIGRANCI W EPOCE STALINIZMU. WIERNI SOBIE KARTY PRACY

KARTA PRACY NR 1

Wysłuchaj *IV Symfonii* Romana Palestra

<https://www.youtube.com/watch?v=mWeg0ZyxDQg>

w międzyczasie otwierając portal „Sto na sto”:

<http://stonasto.pl/utwory/1952>.

Zapoznaj się z notką, która wyjaśni Ci zagadkę, dlaczego nazwisko Romana Palestra prawdopodobnie nie jest Ci znane:

IV Symfonia

Mimo intratnych propozycji składanych w Łagowie przez Włodzimierza Sokorskiego, w 1950 roku Roman Palester wybrał emigrację. Oferowano mu stanowisko rektora warszawskiego Konserwatorium lub dyrektora Filharmonii Narodowej, kompozytor nie chciał jednak wracać do kraju, w którym wolność jego artystycznych wypowiedzi była zagrożona. Decyzja o pozostaniu w Paryżu zapadała powoli i pozbawiona była dramatycznych okoliczności jak w przypadku Andrzeja Panufnika. Dla recepcji muzyki obu artystów w Polsce miała jednak równie destrukcyjne konsekwencje. Ich twórczość zniknęła z sal koncertowych, a ich nazwiska do roku 1977 objęte były zapisem cenzorskim.

Sprawdź, co odbywało się w Łagowie i dlaczego wybitny kompozytor nie chciał przyjąć wspaiałych posad:

W dniach 5-8 sierpnia 1949 roku odbyła się Konferencja Kompozytorów i Krytyków Muzycznych w Łagowie Lubuskim. Włodzimierz Sokorski wygłosił referat, w którym określił ówczesne nurty muzyczne mianem „zjawiska politycznego, specyficznej formy penetracji w dziedzinie muzyki politycznego nihilizmu, beznadziejności tzw. kultury panamerykańskiej”. Zaś o wybitnym polskim kompozytorze Witoldzie Lutosławskim, po wysłuchaniu I Symfonii, powiedział krótko: „Takiego kompozytora należałoby rzucić pod tramwaj”. Sam artysta po latach podzielił się z dziennikarzami Polskiego Radia niepokojącą myślą, jaka dręczyła go podczas zjazdu – był przekonany, że właśnie uczestniczy w „pogrzebie muzyki polskiej”.

<https://dzieje.pl/artykulyhistoryczne/lagow-1949-zjazd-z-wysokiego-c>

KARTA PRACY NR 2

Wysłuchaj utworu *Uwertura Tragiczna* Andrzeja Panufnika

https://www.youtube.com/watch?v=RNszOyRn_Uk, w międzyczasie otwierając portal „Sto na sto”:

<http://stonasto.pl/utwory/1942#info>. Zapoznaj się z notką o utworze.

Uwertura tragiczna

To jedna z najwybitniejszych kompozycji powstałych w okupowanej Polsce, w najbardziej wyrazisty sposób powiązana z rzeczywistością wojenną. To także jedno z bardzo nielicznych dzieł orkiestrowych wykonanych jeszcze podczas okupacji, i to pod dyktando samego kompozytora. Panufnik zapisał w niej podświadomie, wbrew własnym intencjom, dźwięki osaczające go w okupowanej Warszawie: spadające bomby, silnik samolotu, serię z karabinu maszynowego. Uwertura była dla niego nie tylko odbiciem przerażających doświadczeń, lecz również zapowiedzią dalszej tragedii Polski i własnej rodziny.

Sprawdź, o jaką tragedię rodzinną może chodzić.

Panufnik nie wytrzymał napięcia, które otaczało go na co dzień – z jednej strony otaczali go sfrustrowani twórcy, którzy nie mogli stworzyć tego co chcieli („miałem też nadzieję, że moja ucieczka z Polski przyniesie wkrótce więcej swobody moim kolegom-kompozytorom”), z drugiej osobiste tragedie (śmierć córeczki). Panufnik nie wytrzymał i w 1954 roku postanowił uciec z Polski.

<https://culture.pl/pl/artykul/asymetrie-xx-wieku-kim-byl-panufnik>

KOMPOZYTORZY-EMIGRANCI W EPOCE STALINIZMU. WIERNI SOBIE

Zadanie domowe do wyboru:

ZADANIE 1.

- a) Przygotuj farby, flamastry, kredki, pisaki, węgiel, ołówki – zgodnie z Twoimi zainteresowaniami w zakresie technik plastycznych. W czasie słuchania utworu spróbuj oddać za pomocą dowolnej techniki plastycznej atmosferę utworu, namalować/ zasugerować emocje, jakie utwór wywołuje w słuchaczu. Może to być praca figuratywna lub abstrakcyjna. Zwróć szczególną uwagę na dobór kolorów – jakie kolory słyszysz w muzyce Panufnika?

Włącz utwór *Uwertura Tragiczna* Andrzeja Panufnika

<https://open.spotify.com/track/0cvilo2MsqpJa7kpiJQoYe?si=8ND0ggMZRYqCJ-hM-f7SWFA>.

- b) Weź farby akwarelowe i spróbuj stworzyć partyturę (zapis utworu), stawiając znaki (kreski, linie) zgodnie z przebiegiem utworu. Nie przejmuj się, jeśli coś Ci po drodze „ucieknę”, staraj się prowadzić pędzel w rytm muzyki i snuć linie zgodnie ze słyszaną muzyką. Chodzi o proces, a nie o efekt końcowy.

Włącz utwór *Hommage a Chopin* Andrzeja Panufnika cz. I

https://open.spotify.com/track/6NNfpk6WTrY41oBriTv514?si=5_wGAUuxRxSF-ier96Sxfg

BIBLIOGRAFIA

1. Applebaum Anne, *Za żelazną kurtyną. Ujarmienie Europy Wschodniej 1944-1956*, Świat Książki, Warszawa 2013.
2. Bolesławska-Lewandowska Beata, *Panufnik*, PWM, Kraków 2001.
3. Dzierżanowski Lech, *Palester*, PWM, Kraków 2021.
4. Helman Zofia, *Roman Palester: twórca i dzieło*, Musica Iagellonica, Kraków 1999.
5. *Okupacyjne losy muzyków*, Towarzystwo im. Witolda Lutosławskiego, Warszawa 2015.
6. Palester Roman, *Słuch absolutny – niedokończona autobiografia i listy z lat wojny*, PWM, Kraków 2018.
7. Panufnik Andrzej, *Autobiografia*, Marginesy, Warszawa 2014.
8. *Sto lat muzycznej emigracji. Kompozytorzy polscy za granicą (1918-2018)*, według koncepcji Marleny Wiczorek, Fundacja MEAKULTURA, Gliwice 2018.
9. Werblan Andrzej, *Stalinizm w Polsce*, Warszawa 2009.
10. Zygmunt Mycielski-Andrzej *Panufnik, korespondencja 1949-1969*, IS PAN, Warszawa 2016.

DYSKOGRAFIA

ANDRZEJ PANUFNIK

1. Andrzej Panufnik – *Messages*, Chandos, 2014
2. Andrzej Panufnik – *Peter Maxwell Davies: 10th Symphonies*, Pappano, 2015
3. Andrzej Panufnik – *Symphony No.9, Bassoon Concerto*, BBC HERITAGE, 2014
4. Andrzej Panufnik – *Hommage a Chopin, Kwartety Smyczkowe Nr 1,2,3*, NIFC, 2018

ROMAN PALESTER

1. Apollon Musagete Quartett – *Palester & Szymanowski*, WUW, 2018
2. Roman Palester – *Concertinos*, PWM ANAKLISIS, 2019
3. Roman Palester – *Muzyka Kameralna 1*, RecArt, 2018
4. Roman Palester – *Muzyka Wokalno-Instrumentalna*, RecArt, 2017

KONTEKSTY EMIGRACJI: WEINBERG, PANUFNIK, CZAJKOWSKI

1. *Sinfonia Varsovia – 39'45'*, Warner Classics, 2018

PLAYLISTA UTWORÓW

Link:

<https://open.spotify.com/playlist/7kIKrtXvidBoLV3q4kghEP?si=3eaf4c1d97074611>

1. Andrzej Panufnik – *Uwertura Tragiczna*
2. Andrzej Panufnik – *Trio op. 1*
3. Andrzej Panufnik – *I Kwartet Smyczkowy*
4. Roxanna Panufnik – *Wspomnienie*
5. Roman Palester – *Koncert Saksofonowy*
6. Roman Palester – *Trio smyczkowe*
7. Mieczysław Wajenberg – *Mazurki*
8. Mieczysław Wajenberg – *Aria na smyczki*
9. Mieczysław Wajenberg – *Symfonie (album)*
10. Tadeusz Kassern – *Koncert na smyczki*